

Vol. 78. – No. 2. – 2006.

21. Ferguson E. Baptism in the Early Church : History, Theology, and Liturgy in the First Five Centuries / E. Ferguson. – Wm. B. Eerdmans Publishing, 2009.

22. Heiser L. Die Taufe in Der Orthodoxen Kirche : Geschichte, Spendung Und Symbolik Nach Der Lehre Der Väter / L. Heiser. – Vol. 25. – Paulinus-Verlag, 1987.

23. Johnson M. E. The Rites of Christian Initiation : Their Evolution and Interpretation / M. E. Johnson. – Liturgical Press, 2007.

24. McKinion S. A. Baptism in the Patristic Writings / S. A. McKinion // Believer's Baptism: Sign of the New Covenant in Christ, 2006.

25. Metzger M. La Théologie Des Constitutions Apostoliques Par Clément / M. Metzger // Revue Des Sciences Religieuses. – Vol. 57. – No. 1. – 1983.

26. Origen. Homilies on Luke, ed. Joseph Lienhard / Origen // Fathers of the Church Series. – Catholic University of America Press, 1996.

27. Scheck T. P. Origen : Commentary on the Epistle to the Romans / T. P. Scheck // Fathers of the Church, 2000.

28. Wall W. The History of Infant Baptism / W. Wall. – 2 Vols. – London: For R. Bonwick et Al, 1720.

29. Wright D. F. The Origins of Infant Baptism – Child Believers' Baptism? / D. F. Wright // Scottish Journal of Theology. – Vol. 40. – No. 1. – 1987.

УДК 272

Присухін Сергій. Принцип субсидіарності: уроки соціального вчительства Католицької Церкви

Анотація. У статті проаналізовані досягнення Соціального Вчительства Католицької Церкви, репрезентовані працями Лева XIII, Пія XI, Пія XII, Івана Павла II, що розкривають змістовні характеристики поняття «принцип субсидіарності», його роль і значення в системі християнських цінностей. Принцип субсидіарності робить можливими такі взаємовідносини в соціальному житті, коли спільнота вищого порядку не втручається у внутрішнє життя спільноти нижчого порядку, перебираючи на себе належні тій функції; заради спільного добра, спільного блага вона надає їй у разі потреби підтримку й допомогу, узгоджуючи у такий спосіб її взаємодію з іншими соціальними структурами. Принцип субсидіарності скеровує соціальну практику на утвердження спільного блага в людському співтоваристві. Поширення і застосування принципу субсидіарності протистойть небезпеці «одержавлення» суспільства та найзагрозливіших проявів колективізму, обмежує абсолютизацію влади, бюрократизацію державних і соціокультурних структур, стає одним із гарантів дотримання прав і свобод громадян своєї країни.

Ключові слова: соціальне вчення Католицької Церкви, принцип субсидіарності, спільне благо, свобода і гідність людини як особи.

The article by S. Prysukhin “The Principle of Subsidiarity: Lessons from the Social Teaching of the Catholic Church” analyzes the achievements of the Social Teaching of the Catholic Church, represented by the works of Leo XIII, Pius XI, Pius XII, John Paul II, revealing the meaningful characteristics of the concept of “the principle of subsidiarity”, its role and meaning in the system of Christian values. The

principle of subsidiarity makes possible such relationships in social life, when the community of higher order does not interfere in the internal life of the community of the lower order, taking over the proper functions of that function; for the common good it gives it when necessary support and assistance, thereby coordinating its interaction with other social structures. The principle of subsidiarity guides social practice to the promotion of the common good in the human community. The spread and application of the principle of subsidiarity opposes the danger of "nationalization" of society and the most terrible manifestations of collectivism, restricts the absoluteization of power, bureaucratization of state and socio-cultural structures, becoming one of the guarantors of respect for the rights and freedoms of citizens of their country.

Keywords: *the social doctrine of the Catholic Church, the principle of subsidiarity, the common good, the freedom and dignity of man as a person.*

Постановка проблеми. Соціальне Вчительство Католицької Церкви в другій половині ХХ та на початку ХХІ ст. обґрунтувало позицію, відповідно до якої подолання системної кризи сучасної цивілізації (проявів «культури смерті», за визначенням Івана Павла II) значною мірою залежить від утвердження в соціально-культурному бутті норм і вимог християнської етики, а також рекомендованих Церквою принципів соціальної практики, серед яких чільне місце посідає принцип субсидіарності. Досягнення соціального вчення Католицької Церкви залишаються відкритими для подальшого обговорення в межах філософських, релігієзнавчих, політологічних та інших дискурсів, що не применшує їх практичної доцільності під час розв'язання найгостріших економічних, політичних, правових та інших викликів сьогодення.

Джерельну базу дослідження складають теолого-богословські напрацювання Соціального Вчительства Католицької Церкви, репрезентовані Компендіумом соціального вчення Католицької Церкви, енцикліками Пап Римських, зокрема «*Regum novarum*» Лева XIII, «*Quadragesimo anno*» Пія XI, «*Centesimus annus*» Івана Павла II, а також доробками відомих теологів-богословів Н. Нойхауза та Й. К. Гьофнера.

Мета статті. На основі аналізу соціального вчення Католицької Церкви дослідити рекомендований Магістеріумом Церкви до впровадження в соціальній практиці принцип субсидіарності як один із найважливіших чинників розвитку демократичного устрою та громадянського суспільства, невід'ємний від цінностей християнської культури — віри в Бога, любові до ближнього, свободи, справедливості тощо та апробованих інших принципів соціальної практики — спільного блага, універсального призначення благ і солідарності.

Основні результати дослідження. Соціальне вчення Католицької Церкви наголошує на принципі субсидіарності як одному з найважливіших чинників розвитку демократичного устрою та становлення громадянського суспільства, функціонування ринкової

економіки та зміцнення місцевого самоврядування, гаранта тих соціокультурних цінностей, від реалізації яких залежить подальший поступ сучасної цивілізації [1, с.123]. Термін «субсидіарність» походить від латинського «*subsidium*» і означає «допомогу із запасних позицій», уживаний в науково-популярній літературі цей термін зазвичай тлумачать як специфічний спосіб допомоги або співдопомоги. Теологи-богослови визначають субсидіарність як соціальну діяльність, спеціальну допомогу «більших суспільних утворень на користь окремої людини або малих суспільних груп. Що стосується цих «більших суспільних утворень», то в переважній кількості випадків мова йде про державу або конкретні інституції, організовані задля певної мети» [2, с. 61]¹⁰.

Відомо, що державна влада не має права переходити кордонів дозволеного (компетенції окремих державних інститутів) щодо свобод і інтересів громадян, прагнути до абсолютного контролю за всім суспільним життям. Всеохоплюючий державний устрій не є пропагованим ідеалом соціального вчення Церкви, натомість зміст взаємодії між державою і громадянином, етика їх взаємовідносин повинні вибудовуватися із врахуванням необхідності створення сприятливих і конструктивних умов всебічного розвитку людини як особи, має гарантувати її соціально-економічні, політичні та інші права. Принцип субсидіарності створює противагу централізації, бюрократії, масовій культурі, деперсоналізації особи тощо.

Принцип субсидіарності коріниться у біблійній традиції, згідно з якою Бог створив світ і надав людині автономні права і свободи, що є умовою її розвитку і прийняття самостійних рішень. Соціальне Вчительство Церкви наголошує на тому, що державний устрій не повинен перетворюватися на жорсткий централізований механізм, в якому вся влада концентрується на державних інституціях, а особа залишається низовою виконавчою ланкою. «Бог не захотів зберегти для Самого Себе сповнення всіх видів влади» [3, с. 443], понад те він наділив своїх учнів особливою компетенцією, делегувавши Церкві свої владні повноваження («право зв'язувати і розв'язувати»). Люди набули можливості пророчого і священницького служіння, виконувати яке покликані не тільки священники, але й усі віруючі. Біблійна історія, в якій Ісус Христос омиває своїм учням ноги під час Тайної вечері (Йо. 13:1-20) і яка символізує його прихід на допомогу кожному, хто називає його ім'я, водночас захищає від зла, в тому числі і від несправедливої земної влади, стає прикладом субсидіарності. В такий спосіб Біблія повчає, що Ісус прийшов не для

¹⁰ Кардинал Йозеф Гьофнер зазначає, що принцип субсидіарності має передумови, до яких належить взаємодія з принципом солідарності та принципом спільного блага, але водночас потрібно зауважити на певні особливості цих передумов. Якщо суспільство просто допомагає бідним і нужденним, то це є преференцією солідарності (наголос на взаємозв'язку та взаємних зобов'язаннях), а розподіл повноважень, які потрібно здійснити при наданні такої допомоги, належить принципу субсидіарності [2, С. 61].

того, щоб панувати, а для того, щоб служити людям, «віддавши душу свою» задля відкуплення кожного, аби кожен з вірних мав змогу піти за ним, знайти в собі сили для самовідданого служіння Богові та ближньому.

Одним із перших принципів субсидіарності описав Лев XIII (правив в РКЦ 20.02.1878—20.07.1903), який в своїй соціальній енцикліці «*Regum novarum*» (15.05.1891) виокремив його як головний в організації людського співтовариства. Ключовим завданням втілення цього принципу в процесі соціальної практики стало зняття конфліктів між особою і суспільством (державою); ліквідація проявів двох крайніх позицій в соціальних взаємовідносинах — індивідуалізму та колективізму. Згодом Папа Пій XI (правив у РКЦ 06.02.1922—10.02.1939) в енцикліці «*Quadragesimo anno*» (15.05.1931) підкреслив, що субсидіарність за своєю суттю і змістом є формою соціальної діяльності, заснованої на взаємодії («дружньому співробітництві») державної влади із представниками суспільства «як того вимагають обставини і необхідність» [4, п. 81]. Принцип субсидіарності захищає цінність людини як особи та її гідність, не допускаючи їх заперечення або приниження.

Енцикліка «*Quadragesimo anno*» Пія XI тлумачить субсидіарність через призму соціальної філософії: «Як неможна позбавити окрему людину того, що вона може здійснити з власної ініціативи та своїми силами, і не може передавати цього до компетентності держави, так само було б порушенням справедливості, якби те, що здійснюють і ведуть до доброго завершення малі підпорядковані спільноти, передавати більшим і вищим за рангом спільнотам... Будь-яка суспільна діяльність за своєю суттю є субсидіарною. Вона покликана підтримувати частини соціального тіла, однак не має права ламати або ж поглинути їх... Що повніше дотримується ступеневий порядок різного роду усупільнення через строгий контроль принципу субсидіарності, то сильніше буде суспільний авторитет та суспільна діяльна сила і то кращою та щасливішою буде сама держава» [4, п. 80, 81].

Папа Пій XII (правив у РКЦ 02.03.1939—09.10.1958) говорив про принцип субсидіарності як складову соціальної діяльності, скерованої на здійснення норм і вимог соціального вчення Церкви в суспільних взаємовідносинах сучасного світу загалом. Зміст субсидіарності, як вважав Пій XII, розкривається в тому, що суспільство має завжди лише підтримувати й доповнювати діяльність індивіда (його «фізичну і духовну енергію»), сім'ї та різних соціально-професійних груп у такий спосіб, щоб «відкривати широке поле різнобічної за формами діяльності, коли державний орган втручається і упорядковує діяльність окремих груп і професійних спілок лише для того, щоб допомагати... Захист непорушних прав людської особистості і сприяння тому, щоби вона вповні виконувала свої обов'язки, є головним в діяльності кожного державного органу» [5]. В соціальній енцикліці «*Centesimus annus*» (15.05.1991) Іван Павло II

(правиву РКЦ 16.10.1978—02.04.2005) узагальнив і конкретизував вимоги принципу субсидіарності, згідно з якими державна інституція вищого порядку не повинна втручатися в життя спільноти нижчого порядку, «перебираючи собі належні тій функції; але заради спільного добра вона надає їй в разі потреби підтримку і допомагає узгоджувати її діяльність з іншими структурами суспільства» [6, с. 85]. У такий спосіб суб'єкти вищого рівня мають надавати допомогу (тобто підтримку, сприяння і розвиток) суб'єктам нижчого рівня.

В «*Centesimus annus*» Іван Павло II підтвердив, що надмірне втручання держави в людське життя унеможливорює утвердження форм відповідальності людей за дії і вчинки в суспільному житті, критично обмежує активність громадян і тим самим сприяє надмірному розростанню кількості державних інституцій, в яких панує логіка бюрократа, замість турботи про бідних і нужденних тощо. Досвід людського співжиття свідчить, що бідних і нужденних краще зрозуміють і підтримають ті, хто знаходиться поруч із ними і як ближні приходять їм на допомогу. «Треба пам'ятати, — зазначав Іван Павло II, — про біженців, іммігрантів, людей похилого віку, хворих і усіх тих, хто потребує допомоги, скажімо, наркоманів; цим людям можна дійово допомогти лише тоді, коли необхідна поміч поєднуватиметься із істинною братньою підтримкою» [6, с. 85].

Компендіум соціальної доктрини Католицької Церкви, конкретизуючи позицію Соціального Вчителства Церкви, акцентує на тому, що здійсненню принципу субсидіарності сприятимуть: «повага до людської особи і родини й ефективне сприяння їхньому розвитку; більш висока оцінка ролі асоціацій і проміжних організацій у прийнятті основних рішень і реалізації завдань, які не можуть бути делеговані іншим суб'єктам; заохочування приватної ініціативи, щоб кожне соціальне утворення з притаманними йому особливостями, слугувало спільному благу; наявність плюралізму в суспільстві і відповідна система представництва всіх його складових; захист прав людини і меншин, децентралізація бюрократичного і адміністративного апарату; досягнення рівноваги між державою і приватним сектором і, як наслідок, визнання соціальної функції приватного сектору; покладання більшої відповідальності на громадян як активних учасників політичного і соціального життя країни» [1, с. 124—125]. Здійснення принципу субсидіарності передбачає заохочення всіх категорій громадян держави до участі в управлінні соціальним життям суспільства заради вирішення болючих проблем сучасної цивілізації і першочергово тих, які заторкують найуразливіші верстви населення. Прикладом слугує можливість «періодично здійснювати зміну політичних лідерів, щоб запобігти розповсюдженню прихованих привілеїв. Потрібні великі моральні

зусилля, щоб управління громадським життям стало результатом спільної відповідальності всіх і кожного перед спільним благом» [1, с. 126].

Участь у соціально-політичній діяльності (на основі принципу субсидіарності) «є не лише одним із найбільших бажань громадянина, покликаного вільно і відповідально виконувати свою громадянську роль з іншими і задля інших» [1, с. 126—127]. Вона є однією з засадничих передумов розбудови демократичного устрою та однією з найзначущіших гарантій поступу демократичної системи загалом. Відомо, що зміст демократичного устрою визначається тим, що народ передає державі право на владу і функції, які демократія здійснює від імені і на благо народу. Церква, як уважав Іван Павло II, «цінить демократичний устрій настільки, наскільки він забезпечує громадянам право політичного вибору, гарантує можливість контролю за правителями і у разі потреби право усувати їх мирним шляхом» [6, с. 80]. Останнє дає підстави зростанню громадянської активності, що виявляється у залученні різних суб'єктів громадянського суспільства (на всіх його рівнях) до самоуправління, не виключаючи поглибленого діалогу між державою і населенням. Здійснення принципу субсидіарності є невід'ємною складовою процесу демократизації суспільства, а участь у цьому процесі як віруючих, так і людей доброї волі є необхідною умовою його ефективності.

Німецький учений, фахівець з проблем міжнародного права, генеральний секретар фонду «Допомога Церкві в біді» Н. Нойхауз називає принцип субсидіарності однією з найголовніших цінностей християнської культури (про що засвідчив досвід політики християн демократів). Водночас субсидіарність є об'єктивним принципом соціальної практики, за яким соціальний суб'єкт бере на себе відповідальність за вирішення того чи того соціально-політичного завдання. Окрім того, субсидіарність є правовим принципом, тобто забезпечує права окремої людини або малих груп і захист від утисків з боку великих соціальних інституцій. Субсидіарність, як соціальний принцип, орієнтує на позицію, відповідно до якої вища інстанція може втручатися в справи особи та меншої соціальної групи (соціального суб'єкта) тільки в тих випадках, коли ті тривалий час не в змозі виконувати завдання, покладені на них. Загалом, на думку Н. Нойхауза, принцип субсидіарності ставить людину в центр процесу прийняття суспільно значущих рішень, внаслідок чого громада стає ближчою до проблем людини й у такий спосіб утверджується пріоритет «малих» життєвих завдань всупереч надмірному тиску великих державних інституцій [7, с. 50—51]. Таку ж позицію обстоює Й. К. Гьофнер, який стверджує, що принцип субсидіарності знаходить своє обґрунтування «як у свободі та гідності людини, так і в структурі та своєрідності малих суспільних груп, що мають певні права та завдання, які недоцільно виконувати суспільним утворенням більших масштабів» [2, с. 62].

Окрім того, принцип субсидіарності стає апробованим способом заперечення існуючих форм соціального відчуження (тоталітаризму, державної бюрократії, невиправданого втручання держави як у суспільне життя, так і життя окремо взятої особи). «Тоталітарній державі, — пояснював Іван Павло II, — притаманна і тенденція до поглинення націй, суспільства, родини, релігійних об'єднань і окремих осіб. Церква, обороняючи власну свободу, обороняє тим самим і людину, яка має коритися Богові, а не людям (Діян. 5:29), обороняє родину і різноманітні соціальні організації, а також народи, тобто всіх, хто має право на автономне існування і незалежність» [6, с. 80].

Висновки. На думку Соціального Вчительства Католицької Церкви, принцип субсидіарності покликаний захищати людей (окремих осіб чи малі групи) від зловживань з боку влади вищого рівня і водночас є закликом до влади допомагати малим групам і окремим особам у виконанні своїх громадянських обов'язків. Загалом цей принцип потрібний для того, щоб кожна сім'я чи мала група, чи особа могли безперешкодно виявляти свою активність в усіх сферах людського життя. Досвід соціальної практики свідчить, що заперечення субсидіарності, або її обмеження в ім'я демократії, або рівності всіх членів суспільства знищує та руйнує дух свободи та ініціативи, порушує міру самостійності малих соціальних груп, окремих осіб та межу їх компетентності.

Принцип субсидіарності протистоїть небезпеці одержавлення суспільства та найгірших проявів псевдоколективізму, суперечить спробам абсолютизувати світську владу, обмежує бюрократизацію державних і суспільних структур, зазіхання на права і свободи громадян.

Список використаних джерел

1. Компендіум соціальної доктрини Церкви. — К.: Кайрос, 2008. — 549 с.
2. Гьофнер Йозеф, кардинал. Християнське суспільне вчення / Пер. з нім. С. Пташник, Р. Оглашений. — Львів: Свічадо, 2002. — С. 61.
3. Катехизм Католицької Церкви. — Синод Української Греко-Католицької Церкви, 2002 р. Б. — 772 с.
4. Pius XI. Quadragesimo anno. Encyclical of Pope Pius XI on reconstruction of the social order [Електронний ресурс]. — Електрон. дан. — Режим доступу: http://www.vatican.va/holy_father/pius_xi/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_19310515_quadragesimo-anno_en.html, вільний. Назва з екрану. — Мова англ.
5. Pio XII. Radiomessaggio di Sua Santità Pio XII. Pentecoste 1941 nel 50 anniversario della «Regum novarum» [Електронний ресурс]. — Електрон. дан. — Режим доступу: http://www.vatican.va/holy_father/pius_xii/speeches/1941_radiomessaggio-pentecost_it.html, вільний. Назва з екрану. — Мова італ. Іван Павло II. Сотий рік (Centesimus Annus) енцикліка Вселенського архієрея Івана Павла II до достойних братів у єпископському служінні, священників і дияконів, членів релігійних спільнот, до всіх вірних християн і всіх людей доброї волі з нагоди сотої річниці енцикліки «Regum novarum» — К.: Видавничий Відділ «Кайрос» Київського Коледжу Католицької Теології св. Томи Аквінського, 2001. — 102 с.
6. Нойхауз Н. Ценности христианской демократии / Пер. с нем.- М.: Республика, 2005. — 192 с.